

Marek Stępień

Działania Konferencji Episkopatu Polski podejmowane w latach osiemdziesiątych w związku z Dekretem Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych

Warszawskie Studia Pastoralne 22, 391-411

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK STĘPIEŃ

**DZIAŁANIA KONFERENCJI
EPISKOPATU POLSKI PODEJMOWANE
W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH
W ZWIĄZKU Z DEKRETEM RADY PAŃSTWA
PRL Z DNIA 31 GRUDNIA 1956 R.
O ORGANIZOWANIU I OBSADZANIU
STANOWISK KOŚCIELNYCH**

*The activities of the Conference of the Polish Episcopate
taken in the 80's relationship with the decree of the State
Council of the Polish People's Republic on 31 December
1956 by filling the clergy of Church*

Wstęp

Do początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku dekret Rady Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych¹ obowiązywał już ponad dwadzieścia lat. W ciągu tego okresu władze komunistyczne instrumentalnie interpretowały i wykorzystywały zawarte w nim normy prawne do kon-

¹ Zob. Dekret Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, Dz. U. 1957, Nr 1, poz. 6.

trolowania działalności duchownych. Podejmowano próby blokowania nominacji proboszczów i administratorów parafii poprzez uzależnianie wydania pozytywnej decyzji od przedkładania organom państwowym sprawozdań z nauki religii i prowadzenia ksiąg inwentarzowych oraz wypełniania kwestionariuszy osobowych i przedstawiania życiorysów. Konferencja Episkopatu Polski w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych konsekwentnie przeciwstawiała się niezgodnym z obowiązującym prawem praktykom.

Kwestią sporną była interpretacja art. 5 ust. 3 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. Strona kościelna protestowała przeciw dążeniom władz do rozpatrywania spraw na podstawie wyżej wymienionego przepisu przez dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań i sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski. Biskupi postulowali, aby kwestie te rozstrzygano na forum Komisji Wspólnej. Przy braku porozumienia władze powierzały podjęcie ostatecznej decyzji w tego typu sprawach wiceprezesowi Rady Ministrów, co strona kościelna uważała za sprzeczne z prawem, gdyż nie dokonywano tego w drodze ustaleń dokonywanych między stroną kościelną i państwową. Mimo zabiegów strony kościelnej podejmowanych w latach siedemdziesiątych, nie doszło do uchylecia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych ani do zmiany treści „ślubowania” zamieszczonego w art. 6 tego aktu prawnego.

Artykuł ma na celu przedstawienie działań podejmowanych przez Konferencję Episkopatu Polski w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku w związku z wykonywaniem postanowień dekretu Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych oraz ukazanie okoliczności uchylecia tego aktu prawnego.

1. Mianowanie rządców diecezji, proboszczów i administratorów parafii

W *Pro memoria* Sekretariatu Konferencji Episkopatu w sprawie obsadzania stanowisk biskupów rezydencjalnych z marca 1984 r. stwierdzono, że po wyborze na Stolicę Piotrową kard. Karola Wojtyły należało zmodyfikować praktykę stosowania dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, gdyż papież *sua sponte* mianuje biskupów dla Kościoła w Polsce. Został wówczas przez władze zaakceptowany sposób powiadamiania ich przez przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski o nominacjach biskupów diecezjalnych i koadiutorów dokonywanych przez papieża. Taka praktyka stosowana była od nominacji arcybiskupa Franciszka Macharskiego². Przewodniczący Konferencji Episkopatu i jednocześnie prymas Polski powiadamiał prezesa Rady Ministrów, że papież mianował daną osobę biskupem diecezjalnym lub koadiutorem i podawał informację o terminie ogłoszenia nominacji. W odpowiedzi minister – kierownik Urzędu do Spraw Wyznań informował, że rząd PRL, na podstawie art. 4 i 5 ust. 1 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, nie zgłasza co do niej zastrzeżeń.

Za przykład może posłużyć nominacja bpa Zygmunta Kamińskiego na koadiutora diecezji płockiej. Kardynał Józef Glemp zawiadomił Wojciecha Jaruzelskiego o nominacji pismem z dnia 9 stycznia 1984 r., a odpowiedź Urzędu do Spraw

² *Pro memoria* Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski w sprawie obsadzania stanowisk biskupów rezydencjalnych. Warszawa, 26-03-1984. Archiwum Konferencji Episkopatu Polski – adres: Skwer Ks. Kard. S. Wyszyńskiego 6, 01-015 Warszawa (skrót: AKEP), sygn. Archiwum 1980-1989 (skrót: III) 10.

Wyznań była datowana już na dzień 11 stycznia³. Jednak tego samego dnia Urząd do Spraw Wyznań przesłał do Sekretariatu Konferencji Episkopatu *Pro memoria* (bez podpisu), w którym odniesiono się do trybu powiadamiania o nominacji bpa Zygmunta Kamińskiego. Zaznaczono tam, że nadal obowiązuje dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, który wymaga „uprzedniego”, przed mianowaniem upewnienia się, czy przeciw osobie nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia rządu, który na odpowiedź ma czas trzech miesięcy. W *Pro memoria* podkreślono, że tryb nominacji bpa Zygmunta Kamińskiego był sprzeczny z prawem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w zakończeniu stwierdzono, że „władze państwowe PRL mają pełne prawo oczekiwać, że obowiązujące przepisy dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. będą przestrzegane”.⁴

Mimo żądań władz, strona kościelna nie zmieniła procedury powiadamiania o nominacji biskupów diecezjalnych, gdyż już w końcu października 1984 r. Urząd do Spraw Wyznań przesłał do Sekretariatu Konferencji Episkopatu pismo informujące o braku zastrzeżeń rządu PRL do nominacji ks. Stanisława Nowaka biskupem częstochowskim⁵ i dołączył kolejne *Pro memoria*, w którym zarzucono, że nie zostały dopełnione wymogi prawne zawarte w dekrecie z 31 grudnia 1956 r., i stanowczo przypomniano o konieczności ich przestrzegania oraz stwierdzono, że dalsze nieprzestrzeganie przepisów prawa przez Stoli-

³ Pismo. Kard. J. Glemp do W. Jaruzelskiego. Warszawa, 09-01-1984 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 1000; Pismo. A. Łopatka do kard. J. Glempa. Warszawa, 11-01-1984. AKEP, sygn. III 1000.

⁴ *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 11-01-1984 (Nr RK-540/29/84). AKEP, sygn. III 1000.

⁵ Pismo. A. Łopatka do kard. J. Glempa. Warszawa, 26-10-1984. AKEP, sygn. III 1000.

cę Apostolską obciąży ją odpowiedzialnością za negatywne skutki w stosunkach z rządem polskim⁶. Na *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań odpowiedział pismem arcybiskup Bronisław Dąbrowski, który stwierdził, że „w perspektywie rozwijających się stosunków PRL – Stolica Apostolska, powrót do praktyk wprowadzonych dekretem z dnia 31.XII.1956 r. jest niemożliwy”⁷. Sekretarz Konferencji podkreślił, że Polska jest w okresie wprowadzania zasad zmierzających do odnowy życia społecznego i nowych norm polityki wyznaniowej, które opierają się na stwierdzeniu: „Nie ma powrotu do czasów sprzed sierpnia 1980 r.”⁸. Arcybiskup Dąbrowski zaznaczył, że od wyboru nowego papieża nastąpił odwrót od dyskryminujących Kościół w Polsce praktyk i od tego czasu zostało już obsadzonych dwanaście stolic biskupich według nowych zasad. Na zakończenie sekretarz Konferencji Episkopatu wyraził nadzieję, że nie trzeba będzie wracać do minionych, konfliktowych praktyk⁹.

W końcu 1985 r. Urząd do Spraw Wyznań przesłał do Sekretariatu Konferencji Episkopatu kolejne *Pro memoria*, informując, że władze państwowe ze zdziwieniem dowiedziały się ze środków masowego przekazu o nominacji bpa Edmunda Piszczka na administratora apostolskiego *sede plena* w diecezji warmińskiej, zarzucając, że został on rządcą diecezji bez uprzedniego upewnienia się u władz państwowych, czy zachodzą uzasadnione zastrzeżenia rządu PRL do tej nominacji¹⁰.

⁶ *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 26-10-1984 (Nr RK-540/2/84). AKEP, sygn. III 1000.

⁷ Pismo. Abp B. Dąbrowski do A. Łopatki. Warszawa, 21-11-1984 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 1000.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 02-12-1985 (Nr RK-540/83/85). AKEP, sygn. III 1000.

Arcybiskup Bronisław Dąbrowski odpowiedział pismem z dnia 19 grudnia 1985 r., w którym podkreślił, że zarzuty sformułowane przez Urząd budzą zdziwienie i są bezzasadne, gdyż przepisy art. 4 i 5 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych nie wymagają uprzedniego upewnienia się o ewentualnych zastrzeżeniach odnośnie do nominacji administratorów apostolskich. Sekretarz Konferencji Episkopatu uznał zawarte w *Pro memoria* pogrożki połączone z ostrzeżeniami za „zupełnie nie na miejscu”.¹¹

W związku z ignorowaniem przez władze wojewódzkie faktu objęcia urzędu administratora apostolskiego przez biskupa Edmunda Piszcz, arcybiskup Dąbrowski w marcu 1986 r. wystosował do władz państwowych notę, w której z naciskiem powtórzył, że nominacja administratora apostolskiego ma charakter tymczasowy, a mianowanie na ten urząd nie wymaga uzgodnienia z władzą administracyjną.¹² W *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 3 kwietnia 1986 r. stwierdzono jednak, że bp Edmund Piszcz został mianowany rządcą diecezji bez zgody władz, a tym samym był to zamiar „obejścia” przepisu art. 4 i 5 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych. Podkreślono, że winę za ten stan rzeczy ponosi wyłącznie Stolica Apostolska i wezwano stronę kościelną do przestrzegania obowiązujących przepisów prawa.¹³ Jak wynika z przytoczonych faktów, władze państwowe nadinterpretowały zapisy dekretu z 31 grudnia

¹¹ Pismo. Abp B. Dąbrowski do A. Łopatki. Warszawa, 19-12-1985 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 1000.

¹² Nota w sprawie Księdza Biskupa Edmunda Piszcz. Warszawa, 20-03-1986. AKEP, sygn. III 1000.

¹³ *Pro memoria* Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 03-04-1986 (Nr RK-423/33/86). AKEP, sygn. III 1000.

1956 r. w przypadku nominacji administratorów apostołskich, gdyż urząd ten nie był wymieniony w wykazie wyżej wspomnianego aktu prawnego.

Mimo wysiłków podejmowanych przez władze komunistyczne, procedura przyjęta przez stronę kościelną przy mianowaniu biskupów diecezjalnych nie uległa zmianie, gdyż na początku 1988 r. premier Zbigniew Messner skierował do kard. Józefa Glempa pismo, w którym uznał, że tryb mianowania bpa Henryka Muszyńskiego biskupem diecezji wrocławskiej budzi wątpliwości co do wymogów art. 4 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r.¹⁴ Prymas Polski, odpowiadając premierowi, podkreślił, że strona kościelna od blisko dziesięciu lat stosuje przy nominacjach biskupów diecezjalnych tę samą procedurę, zaś w przypadku nominacji bpa Muszyńskiego możliwość konsultacji przez stronę rządową została zachowana.¹⁵

Minister – kierownik Urzędu do Spraw Wyznań, Adam Łopatka w piśmie skierowanym w końcu czerwca 1985 r. do kard. Józefa Glempa, przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski wyraził głębokie zaniepokojenie w związku z naruszaniem prawa przy obsadzaniu stanowisk proboszczów i administratorów parafii. Podkreślił, że od kilku lat nie jest spełniany wymóg prawny uprzedniego upewniania się, czy przeciwko osobom mającym otrzymać mianowanie nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego. Jako szczególny przykład minister podał działalność kurii przemyskiej, gdzie, jego zdaniem z pominięciem wymogów prawnych, mianowano w ostatnich latach 109 proboszczów

¹⁴ Pismo. Z. Messner do kard. J. Glempa. Warszawa, 05-01-1988. AKEP, sygn. III 1000.

¹⁵ Pismo. Kard. J. Glemp do Z. Messnera. Warszawa, 29-01-1988 (podpisana kopia). AKEP, sygn. III 1000.

i administratorów parafii.¹⁶ Na zakończenie kierownik Urzędu do Spraw Wyznań stwierdził: „Władze państwowe PRL oczekują, że Kierownictwo Episkopatu podejmie stosowne kroki zmierzające do tego, aby nie były naruszane przepisy prawa państwowego regulującego sprawę organizowania i obsadzania stanowisk kościelnych...”¹⁷

W czasie obrad Komisji Wspólnej w czerwcu 1986 r. strona kościelna poruszyła sprawę stosowania dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. Arcybiskup Bronisław Dąbrowski odniósł się do wydawanych przez władze administracyjne decyzji nakazujących usunięcie proboszczów z zajmowanych stanowisk i podkreślił, że brakuje podstaw prawnych wydawania tego rodzaju decyzji. Władze administracyjne nie są w żaden sposób uprawnione do usuwania proboszczów z ich stanowisk, a decyzje te powinny zostać uchylone.¹⁸

2. Działania Konferencji Episkopatu Polski zmierzające do uchylenia dekretu z 31 grudnia 1956 r.

W listopadzie 1980 r. w Sekretariacie Konferencji Episkopatu przygotowano notatkę w sprawie żądania przez stronę kościelną uchylenia dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych. W dokumencie podano argumenty przemawiające za pilnym i całkowitym uchyleniem tego aktu prawnego. Podkreślono, że Kościół w Polsce nie może się godzić, aby w jego sprawach

¹⁶ Pismo. A. Łopatka do kard. J. Glempa. Warszawa, 28-06-1985. AKEP, sygn. III 10.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu odbytego w dniu 13 czerwca 1986 r., o godz. 14.00, w willi URM, ul. Bacciarellego. AKEP, sygn. III 03050/VII, s. 30-31.

wewnętrzno-organizacyjnych decydowały władze państwowe, a dekret jest sprzeczny „z istotą wolności religijnej, z zadaniami Kościoła, z art. 82 Konstytucji PRL”.¹⁹

W czasie obrad Komisji Wspólnej w drugiej połowie listopada 1980 r. biskup Bronisław Dąbrowski przedstawił stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie obsadzania stanowisk kościelnych, zgodnie z którym biskupi domagali się od strony rządowej uchylenia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. Sekretarz generalny podkreślił, że w czasie obowiązywania tego aktu prawnego władze państwowe wykorzystywały go jako narzędzie walki z Kościołem. Strona rządowa wyraziła pogląd, że jest to problem trudny, do którego przywiązuje dużą wagę, ale podkreśliła również, że należy znaleźć rozwiązanie satysfakcjonujące obie strony. W konkluzji zgodzono się, aby problem ten przekazać zespołowi mieszanemu do spraw legislacyjnych, który zajmie się sytuacją prawną Kościoła w Polsce.²⁰ Na posiedzeniu Komisji Wspólnej w dniu 23 czerwca 1981 r. strona kościelna ponowiła żądanie uchylenia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r.²¹

W czasie obrad Komisji Wspólnej w dniu 13 czerwca 1986 r. strona kościelna ponownie poruszyła sprawę stosowania dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r., podkreślając, że Episkopat wielokrotnie zwracał się do władz państwowych z wnioskiem o uchylenie tego aktu prawnego i swoje stanowisko nadal podtrzymuje. Arcybiskup Bronisław Dąbrowski stwierdził, że art. 4 tego dekretu dotyczy mianowania arcybiskupów

¹⁹ Wyjaśnienia w sprawie żądania uchylenia dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Warszawa, 20-11-1980. AKEP, sygn. III 10.

²⁰ Wyciąg z protokołu Komisji Wspólnej z dnia 20-21.XI.1980 r. AKEP, sygn. III 10.

²¹ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu w dniu 23 czerwca 1981 r. AKEP, sygn. III 03050/II, s. 13-14.

i biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów oraz administratorów diecezji i nie może być rozszerzany na inne stanowiska kościelne.²²

Sprawa uchylecia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych była systematycznie przedstawiana władzom komunistycznym w latach osiemdziesiątych. Zabiegi Konferencji Episkopatu Polski w tej sprawie nie przyniosły spodziewanych efektów. Władze komunistyczne dopiero u schyłku swoich rządów w Polsce zgodziły się zakończyć okres ponad trzydziestoletniego obowiązywania tego dokumentu.

3. Negocjacje ze stroną rządową w celu zredagowania nowego aktu prawnego, zawierającego przepisy o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych

W końcu lat siedemdziesiątych, po wyborze kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową i w czasie przygotowań pierwszej wizyty papieża w Polsce, kard. Stefan Wyszyński przedstawił Edwardowi Gierkowi, I sekretarzowi KC PZPR wykaz tematów, które powinny być poruszone w czasie prowadzonych rozmów. Wśród nich strona kościelna podkreśliła pilną potrzebę zapewnienia Kościołowi w Polsce swobody obsadzania stanowisk kościelnych. Obowiązujący wówczas dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, jak stwierdzono, „jest wypaczeniem celów i in-

²² Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu odbytego w dniu 13 czerwca 1986 r. , o godz. 14.00, w willi URM, ul. Bacciarellego. AKEP, sygn. III 03050/VII, s. 29-32.

tencji, jakie mieliśmy przy omawianiu projektu w 1956 r.”²³ W dniu 29 maja 1979 r. w Warszawie doszło do drugiego spotkania prymasa Polski i przewodniczącego Konferencji Episkopatu z I sekretarzem KC PZPR. W trakcie rozmów strony wyraziły przekonanie, że „wizyta Papieża Jana Pawła II przyniesie nowe impulsy współdziałania Kościoła i Państwa...”²⁴

Biskupi obradujący na 174. Zebraniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski na Górze Św. Anny w dniu 28 czerwca 1980 r. powołali do Komisji Mieszanej *ad hoc* do rozmów z władzami: kard. Franciszka Macharskiego, bpa Lecha Kaczmarka i bpa Bronisława Dąbrowskiego.²⁵ Po ponad 10 latach przerwy w obradach Komisji Wspólnej przedstawiciele rządu i Konferencji Episkopatu Polski strona kościelna postanowiła najpierw wyrazić zgodę na powołanie Komisji Mieszanej *ad hoc* do prowadzenia wstępnych rozmów, które w konsekwencji miały doprowadzić do wznowienia funkcjonowania Komisji Wspólnej. W czasie negocjacji ustalono, że każda ze stron deleguje do Komisji Wspólnej po czterech przedstawiciele, co było rozszerzeniem składu osobowego, gdyż poprzednio Komisja liczyła po dwóch członków z każdej strony.²⁶ Posiedzenie Komisji Mieszanej *ad hoc* odbyło się w dniu 24 września 1980 r. z udziałem kard. Franciszka Macharskiego, bpa Lecha Kaczmarka i bpa Bronisława Dąbrowskiego ze strony kościel-

²³ Tematy do rozmowy kard. S. Wyszyńskiego z E. Gierkiem w dniu 24.I.1979 (bez daty). AKEP, sygn. Archiwum 1969-1979 (skrót: II) 031700, s. 14.

²⁴ Nota ze spotkania Edwarda Gierka z Prymasem Polski. Warszawa, 29-05-1979. AKEP, sygn. II 031700.

²⁵ Pismo. Bp B. Dąbrowski do J. Kuberskiego. Warszawa, 01-08-1980 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 0305/I.

²⁶ Wniosek o uzupełnienie planu pracy (Komisji Wspólnej). Warszawa, 20-11-1980. AKEP, sygn. III 0305/I.

nej i wicepremierem Kazimierzem Barcikowskim oraz ministrem Jerzym Kuberskim ze strony władz komunistycznych. W wyniku rozmów uzgodniono, że Komisja Wspólna wznowi obrady, o czym poinformowano we wspólnym komunikacie. Ze strony Konferencji Episkopatu do Komisji Wspólnej zostali powołani: kard. Franciszek Macharski, abp Jerzy Stroba, bp Bronisław Dąbrowski i ks. dyrektor Alojzy Orszulik, natomiast ze strony rządowej: wicepremier Kazimierz Barcikowski, minister Jerzy Kuberski, poseł Witold Lipski i Aleksander Merker.²⁷

Posiedzenie Komisji Wspólnej odbyło się w Warszawie w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. i w jego trakcie strona kościelna podkreśliła, że ponad dwadzieścia lat obowiązywania omawianego aktu prawnego „to okres nieustannych konfliktów i zadrażnień, ponieważ obok dekretu były wydawane okólniki, które właściwie nie liczyły się z dekretem; nadawana mu była arbitralna interpretacja”.²⁸ Następnie stwierdzono, powołując się na dokumenty Soboru Watykańskiego II, że Kościół odrzuca ingerencję władzy świeckiej w sprawy obsadzania stanowisk kościelnych, a prawo nominacji biskupów należy do Stolicy Apostolskiej.²⁹ Strona rządowa określiła ten problem jako „trudny” i przyznała, że dekret był w przeszłości „instrumentem walki”,³⁰ po czym obie strony zgodziły, że

²⁷ Sprawozdanie z I posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. Warszawa, 24 września 1980 r. g. 17 do 20.00. AKEP, sygn. III 03050/I, s. 1-11. Zob. List. Bp B. Dąbrowski do J. Kuberskiego. Warszawa, 01-08-1980 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 03050/I.

²⁸ Sprawozdanie z I posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. Warszawa, 24 września 1980 r. g. 17 do 20.00. AKEP, sygn. III 03050/I, s. 19.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, s. 20.

„sprawa dekretu wymaga zmian”³¹ i należy ją przekazać do zespołu prawnego, który zajmie się tą kwestią.³²

Na początku 1981 r., zgodnie z decyzją podjętą przez Komisję Wspólną, powołano Zespół do Spraw Legislacyjnych i określono, że do połowy 1981 r. opracuje on projekt ustawy zawierający trzy części: 1. Charakterystykę Kościoła; 2. Wykaz kościelnych osób prawnych i ich organów; 3. Normy określające obsadzanie stanowisk kościelnych.³³

Ustalonego terminu nie udało się dotrzymać i dopiero po upływie roku Bogusław Skręta, sekretarz zespołu przesłał do Sekretariatu Konferencji Episkopatu uwagi do projektu ustawy dotyczącej Kościoła katolickiego w Polsce.³⁴ W propozycjach stwierdzono, że „nie przewiduje się zinstytucjonalizowanego wpływu Państwa na organizowanie parafii, quasi-parafii, a także zakonów, kongregacji zakonnych, instytutów świeckich oraz ich prowincji i domów”.³⁵ Podobnie proponowano odnieść się do stanowisk proboszczów i administratorów parafii oraz innych stanowisk kościelnych, z wyłączeniem ordyna-

³¹ Tamże, s. 22.

³² Tamże.

³³ Notatka. Komisja Wspólna Episkopatu i Rządu PRL (działalność od 24.IX.1980 r. – 27.VIII.1981 r.). Warszawa, 18-09-1981. AKEP, sygn. III 03050/II, s. 2-4. W skład Zespołu do Spraw Legislacyjnych weszli ze strony kościelnej: bp Józef Glemp, bp Zygmunt Kamiński, ks. Alojzy Orszulik, ks. prof. Marian Żurowski, prof. Andrzej Stelmachowski, ks. Jan Chmiel; ze strony rządowej: prof. Adam Łopatka, prof. Michał Pietrzak, prof. Jerzy Jodłowski, Aleksander Merker, Bogusław Skręta. Załącznik nr 1 do Notatki. Komisja Wspólna Episkopatu i Rządu PRL (działalność od 24.IX.1980 r. – 27.VIII.1981 r.). Warszawa, 18-09-1981. AKEP, sygn. III 03050/II, s. 2.

³⁴ Pismo. B. Skręta do ks. J. Chmiela. Warszawa, 15-12-1980. AKEP, sygn. III 0210/I.

³⁵ Materiały do projektu stawy dotyczącej Kościoła Katolickiego w Polsce. Warszawa, 09-12-1980. AKEP, sygn. III 0210/I, s. 5.

riuszy diecezji. W tym ostatnim przypadku przewidziano tryb powiadomienia prezesa Rady Ministrów przez przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski o zamierzonej nominacji na arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych oraz koadiutorów z prawem następstwa w celu upewnienia się, czy nie występują istotne zastrzeżenia dotyczące osób nominowanych³⁶.

Zespół Roboczy do spraw Legislacyjnych w marcu 1984 r. przedstawił Komisji Wspólnej sprawozdanie ze swoich prac i przekazał projekty uzgodnionych aktów prawnych.³⁷ Do tego pakietu należał projekt ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Polsce, gdzie w rozdziale III przewidziano tryb powoływania biskupów diecezjalnych oraz tworzenia nowych metropolii i diecezji. Ustalono, że przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski będzie komunikował prezesowi Rady Ministrów nazwiska kandydatów Stolicy Apostolskiej na stanowiska arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych i koadiutorów z prawem następstwa celem upewnienia się, czy wobec kandydatów nie ma zastrzeżeń politycznych. O ile ist-

³⁶ Tamże. Przyjęta formuła brzmiała następująco: „1. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski zakomunikuje Prezesowi Rady Ministrów nazwisko kandydata Stolicy Apostolskiej, obywatela polskiego, na stanowisko arcybiskupa rezydencjalnego, biskupa rezydencjalnego lub koadiutora z prawem następstwa, w celu upewnienia się, że nie ma przeciw niemu istotnych zastrzeżeń politycznych. Zakłada się, że zastrzeżenia nie istnieją, o ile nie zostaną zgłoszone w terminie 21 dni od zakomunikowania nazwiska kandydata. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski przekaze ewentualne zastrzeżenia Stolicy Apostolskiej celem rozważnego rozpatrzenia. 2. Postępowanie, o którym mowa w ust. 1 ma charakter poufny i nie mają do niego zastosowania przepisy kodeksu postępowania administracyjnego”.

³⁷ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu odbytego dnia 26 marca 1984 r. godz. 14.00 w budynku Sejmu. AKEP, sygn. III 03050/V, s. 1-14.

niałyby tego rodzaju zastrzeżenia, powinny być zgłoszone w ciągu 21 dni od zakomunikowania nazwiska kandydata, a przewodniczący Konferencji Episkopatu przekazywałby je do Stolicy Apostolskiej celem rozważnego rozpatrzenia.³⁸ Jednocześnie określono definicję tego typu zarzutów, stwierdzając, że pod tym terminem „rozumie się zarzuty dotyczące prowadzenia przez kandydata dających się udowodnić działań wymierzonych przeciw konstytucyjnym założeniom ustroju politycznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej albo szerzących nietolerancję religijną lub światopoglądową”.³⁹ Podobny tryb przewidziano w przypadku tworzenia nowych metropolii i diecezji. Także wówczas strona państwowa mogła zgłaszać zastrzeżenia w terminie 21 dni od zakomunikowania zamiaru dokonania zmian.⁴⁰

³⁸ Art. 17-18, Projekt ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce uzgodniony przez Zespół Roboczy do spraw Legislacyjnych w dniu 14 grudnia 1983 r. AKEP, sygn. III 0210.

³⁹ Art. 17 ust. 2, tamże.

⁴⁰ Art. 18, tamże. Rozdział III projektu ustawy zatytułowany „Powołanie biskupów diecezjalnych oraz organizacja diecezji” brzmiał następująco: „Art. 17. 1. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski zakomunikuje Prezesowi Rady Ministrów nazwisko kandydata Stolicy Apostolskiej, obywatela polskiego, na stanowisko arcybiskup rezydencjalnego, biskupa rezydencjalnego lub koadiutora z prawem następstwa, w celu upewnienia się, że nie ma przeciw niemu istotnych zastrzeżeń politycznych. Zakłada się, że zastrzeżenia nie istnieją, o ile nie zostaną zgłoszone w ciągu 21 dni od zakomunikowania nazwiska kandydata. Przewodniczący Konferencji Episkopatu przekaże Stolicy Apostolskiej ewentualne zastrzeżenia celem rozważnego rozpatrzenia. 2. Przez istotne zastrzeżenia polityczne rozumie się zarzuty dotyczące prowadzenia przez kandydata dających się udowodnić działań wymierzonych przeciw konstytucyjnym założeniom ustroju politycznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej albo szerzących nietolerancję religijną lub światopoglądową. 3. Postępowania, o którym mowa w ust. 1 ma charakter poufny i nie mają do niego zastosowania przepisy kodeksu

W kwietniu 1984 r. strona rządowa wycofała się z uzgodnień poczynionych przez Zespół Roboczy do spraw Legislacyjnych i przedstawionych Komisji Wspólnej w marcu 1984 r. Minister Adam Łopatka, kierownik Urzędu do Spraw Wyznań na spotkaniach w dniach 12 i 18 kwietnia 1984 r. zakomunikował arcybiskupowi Bronisławowi Dąbrowskiemu, sekretarzowi generalnemu Konferencji Episkopatu, że tekst uprzednio przyjętych przez strony projektów aktów prawnych został zmieniony przez Urząd do Spraw Wyznań. Jednocześnie zaproponował, aby dalsze negocjacje były prowadzone w oparciu o projekty przedstawione przez Urząd do Spraw Wyznań i zaznaczył, że w obecnych warunkach władze nie mogą zmienić dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzeniu stanowisk kościelnych, gdyż są pod silnym naciskiem, że ciągle ustępują Kościołowi, a rząd, forsując uchwalenie ustawy dotyczącej stosunku państwa do Kościoła katolickiego, może upaść.⁴¹ Minister zaznaczył, że „nie ma takiego dokumentu w żadnym kraju socjalistycznym – a nawet nie ma koncordatu tak wygórowanego w krajach katolickich świata Zachodniego”.⁴² W odpowiedzi arcybiskup Dąbrowski

postępowania administracyjnego. Art. 18. 1. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski zakomunikuje Prezesowi Rady Ministrów zamiar utworzenia w granicach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nowej metropolii lub diecezji w celu upewnienia się, że nie ma przeciw temu istotnych zastrzeżeń. Zakłada się, że zastrzeżenia nie istnieją, o ile nie zostaną zgłoszone w ciągu 21 dni od zakomunikowania zamiaru. Przewodniczący Konferencji Episkopatu przekaze Stolicy Apostolskiej ewentualne zastrzeżenia celem rozważnego rozpatrzenia. 2. Do spraw, o których mowa w ust. 1 stosuje się odpowiednio przepis art. 17, ust. 3”. Art. 17-18, tamże.

⁴¹ Sprawozdanie z rozmowy przeprowadzonej przez Sekretarza Episkopatu z Ministrem Kierownikiem USW w Warszawie. Warszawa, 18-04-1984. AKEP, sygn. III 0210/III.

⁴² Tamże, s. 3.

poinformował kierownika Urzędu do Spraw Wyznań pismem z dnia 18 kwietnia 1984 r., że Komisja Wspólna powołała Zespół Roboczy do spraw Legislacyjnych, który przedstawił projekt aktów prawnych, a dokumenty te zostały parafowane przez obie strony i dlatego powinny być skierowane pod obrady sejmu. Arcybiskup podkreślił, że, zdaniem strony kościelnej, sytuacja społeczno-polityczna nie zmieniła się od czasu parafowania przez strony projektów aktów prawnych oraz stwierdził, że nie podejmie negocjacji w oparciu o wersje projektów przekazanych w dniu 12 kwietnia 1984 r.⁴³ Stanowisko to podtrzymał w czasie spotkania z ministrem Łopatką w dniu 11 września tego roku, stwierdzając, że w przekazanej wersji projektu ustawy z 12 kwietnia zostały wykreślone zapisy dotyczące mianowania osób na stanowiska kościelne. Adwersarz zaznaczył, że strona rządowa nie chce podejmować sprawy obsadzania stanowisk kościelnych, gdyż obecnie rząd mógłby wprowadzić zmiany bardziej restrykcyjne, niż te obowiązujące na podstawie dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r.⁴⁴

Rozmowy prowadzone przez przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski w latach 1985-1987 na temat nowych uregulowań prawnych dotyczących stosunku państwa do Kościoła katolickiego nie przyniosły znaczących efektów. Dopiero w 1988 r. zostały wynegocjowane projekty aktów prawnych,

⁴³ Pismo. Abp B. Dąbrowski do A. Łopatki. Warszawa, 18-04-1984 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 0210/III.

⁴⁴ Protokół z posiedzenia odbytego w dniu 11 września 1984 r. w sprawie dalszych prac nad projektami Deklaracji Rady Państwa PRL i Konferencji Episkopatu Kościoła Katolickiego w Polsce i ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. AKEP, sygn. III 0210/III, s. 1-3.

które z późniejszymi poprawkami przyjął sejm i które ostatecznie weszły w życie.⁴⁵

Do uchwalenia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych doszło wraz z przyjęciem ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.⁴⁶ W nowych uregulowaniach prawnych pominięto zapisy uzgodnione przez Zespół Roboczy do spraw Legislacyjnych z końca 1983 r., ograniczając się do wymienienia osób prawnych Kościoła i ich organów oraz do określenia sposobów nabywania osobowości prawnej przez jednostki organizacyjne Kościoła,⁴⁷ stwierdzono również w sposób ogólny, że „o powołaniu i odwołaniu osoby sprawującej funkcję organu osoby prawnej władza kościelna powiadamia właściwy organ administracji państwowej, jeżeli ratyfikowane umowy nie stanowią inaczej”.⁴⁸ Taki zapis prawny wynikał zapewne z istniejącej wówczas w Polsce sytuacji politycznej. Władze komunistyczne zdawały sobie sprawę w 1989 r., że ich pozycja słabnie, a wręcz spodziewały się, że będą zmuszone do oddania władzy. Dlatego, jak się wydaje, przystały na tak ogólny zapis ustawowy, dotyczący zawiadamiania o powoływaniu lub odwoływaniu osób sprawujących funkcję organów kościelnych osób prawnych.

⁴⁵ Zob. Makieta projektu ustawy wg stanu z 1988-10-07, Makieta projektu ustawy wg stanu z 1988-12-10. AKEP, sygn. III 0210/III.

⁴⁶ Zob. art. 76 pkt 1, Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1989, Nr 29, poz. 154.

⁴⁷ Zob. art. 5-13, tamże.

⁴⁸ Art. 14, tamże.

Zakończenie

Od początku 1957 r. obowiązywał w Polsce dekret Rada Państwa o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych. Władze komunistyczne wykorzystywały zawarte w nim normy do kontrolowania działalności duchownych. Służyły temu celowi subiektywne interpretacje przepisów zawartych w dekreście, dokonywane przez Urząd do Spraw Wyznań.

Konferencja Episkopatu Polski w latach osiemdziesiątych domagała się uchylecia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, przeciwstawiła się też rozszerzaniu listy stanowisk o administratorów apostołskich – przepisy art. 4 i 5 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. nie wymagały uprzedniego upewniania się o ewentualnych zastrzeżeniach odnośnie do tych nominacji.

Od czasu wyboru kard. Karola Wojtyły na Biskupa Rzymu została zmieniona procedura informowania władz państwowych o nominacji biskupów diecezjalnych i koadiutorów. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski powiadał prezesa Rady Ministrów o dokonanej nominacji przez papieża i podawał datę ogłoszenia tej decyzji. Strona rządowa wielokrotnie protestowała przeciw takiemu trybowi powiadałania, zaznaczając, że jest to niezgodne z przepisami dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r., gdyż nie ma możliwości przedstawić ewentualnych zastrzeżeń do nominowanych biskupów. Mimo nacisków strony rządowej, do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, strona kościelna nie zmieniła trybu powiadałania władz.

Na przestrzeni lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku prowadzone były negocjacje przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski z władzami państwowymi w celu zredagowania

nowych aktów prawnych, które regulowałyby stosunki państwa i Kościoła katolickiego w Polsce. Strona rządowa przedłużała te rozmowy, a przyjętych i parafowanych projektów nie przekazywano do sejmu. Nowe akty prawne dotyczące tych zagadnień weszły w życie dopiero w połowie 1989 r., kiedy komuniści zostali zmuszeni do oddania władzy w Polsce.

Streszczenie

Konferencja Episkopatu Polski w latach osiemdziesiątych domagała się uchylecia dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych. Przeciwwiała się też rozszerzaniu listy stanowisk o administratorów apostołskich, gdyż przepisy art. 4 i 5 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. nie wymagały uprzedniego upewnienia się o ewentualnych zastrzeżeniach odnoście do tych nominacji.

Od czasu wyboru kard. Karola Wojtyły na Biskupa Rzymu została zmieniona procedura informowania władz państwowych o nominacji biskupów diecezjalnych i koadiutorów. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski powiadamiał prezesa Rady Ministrów o dokonanej nominacji przez papieża. Strona rządowa wielokrotnie protestowała przeciw takiemu trybowi powiadamiania, zaznaczając, że jest to niezgodne z przepisami dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r., gdyż nie ma możliwości przedstawić ewentualnych zastrzeżeń do nominowanych biskupów. Mimo nacisków władz, do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, strona kościelna nie zmieniła trybu powiadamiania strony rządowej.

Na przestrzeni lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku prowadzone były negocjacje przedstawicieli Konferencji Episko-

patu Polski z władzami państwowymi w celu zredagowania nowych aktów prawnych, które regulowałyby stosunki państwa i Kościoła katolickiego w Polsce. Strona rządowa przedłużała te rozmowy, a już przyjęte i parafowane projekty nie przekazywano do sejmu. Nowe akty prawne dotyczące tych zagadnień weszły w życie dopiero w połowie 1989 r., kiedy komuniści zostali zmuszeni do oddania władzy w Polsce.

Summary:

Polish Bishops' Conference in the eighties called for the repeal of the Decree of 31 December 1956 on the organization and the filling of the church. Opposed the expansion of the list of posts about the apostolic administrators, as the provisions of Art. 4 and 5 of the Decree of 31 December 1956 did not require prior ascertain any objections more robust to these appointments.

Since the election of Cardinal Karol Wojtyła to the Bishop of Rome was amended procedure to inform the state authorities nomination diocesan bishops. President of the Conference of the Polish Episcopate notify the premiere of nominations made by the Pope. The government has repeatedly protested against such a notification mode.

In the eighties of the last century were carried out negotiations representatives of the Polish Episcopal Conference of the public authorities to the drafting of new laws, which regulate the relations of the state and the Catholic Church in Poland. The government prolonged the conversation. New legislation on these issues only came into force in mid-1989, when the Communists were forced to hand over power in Poland.